

PRIZONIERA

PREFAȚĂ

Publicat în noiembrie 1923, romanul *Prizoniera* este primul din cele trei texte *postume* prin care ia sfârșit ciclul *În căutarea timpului pierdut*, celelalte două fiind *Albertine a dispărut* și *Timpul regăsit*.

Prizoniera este totodată și prima parte a ceea ce am putea numi „ciclul Albertinei“, Albertine fiind, după unii exegeți proustieni, personajul al cărui nume apare cel mai frecvent în *În căutarea timpului pierdut*. Conform „metodei“ sale care constă în adaosuri continue (tehnic realizate și prin faimoasele „paperolles“, bucăți de hârtie cu însemnări lipite de marginea manuscrisului principal), personajul Albertine – ca și romanul *Prizoniera* – se constituie relativ târziu: îl întâlnim abia în 1913-1914, într-o serie de schițe și note adăugate. Jean-Yves Tadié și colaboratorii săi au reconstituit tot acest labirintic traseu, care pune în evidență cel puțin două lucruri: deși aparent există un paralelism și chiar o comunicare între datele autobiografice (cea mai importantă fiind relația lui Proust cu tânărul său secretar și șofer Agostinelli, mort într-un accident de aviație), acestea alimentează și susțin într-un mod cu totul indirect o construcție ale cărei baze sunt puse cu mult înainte și care progresează conform legilor ei proprii; hazardul joacă încă o dată un rol decisiv în cazul operei proustiene, textul *Prizonierei*, „făcut“ și prin contribuția bolii și morții premature a lui Proust, fiind mereu altul, în funcție de diferitele „lecturi“ ale îngrijitorilor de ediție și ale editorilor, în cazuri ca acestea conceptul de ediție definitivă nefiind operant.

În mod exemplar, iluzia posibilității descifrării textului literar prin biografie cade ori de câte ori suntem tentați să recurgem la diferitele „chei“ pe care povestea vieții lui Proust și cea din *Prizoniera* par a ni le pune la îndemână. Nenumărate elemente, marcate ca autobiografice la prima vedere, se dovedesc a fi transformate în spațiul fictiv al romanului într-un *material* de construcție îmbinat în moduri ce duc

spre un cu totul alt ansamblu, a cărui rigoare implicit (geometric) demonstrativă nu poate fi niciodată cea a unei vieți reale. Ca și în celelalte romane ale ciclului *În căutarea timpului pierdut*, se înlănțuie aici multiplele „teme“ – iubire, gelozie, boală, moarte, artă, mondenitate etc. – chemate prin asociații de tip analogic și invadând un spațiu pe care treptat îl omogenizează printr-o scriitură de tip „monoton“ și cu tendință spre exhaustiv, ce-și desfășoară virtualitățile arborescente spre cucerirea unei totalități. Poate că, într-o asemenea lectură, *Prizoniera* este, mai mult decât oricare dintre celelalte romane ale ciclului, un loc al convergenței, un punct prin care trec toate liniile ce vin și se duc de la și spre celelalte romane, într-o mișcare biunivocă mai intensă decât în celelalte raportări. Nu se înșală, așadar, poate exegeții care arată insistent spre singulara importanță a *Prizonierei* în cadrul ciclului *În căutarea timpului pierdut*. Acumulările tematice și analogic asociative din romanele anterioare au pregătit această posibilitate a angajării într-o *cunoaștere totală* – într-o atemporalitate care echivalează cu eternitatea – prin iubirea ca gelozie (dar putem spune la fel de bine: prin gelozia ca iubire). O asemenea trăire este paradoxală: cel ce iubește nu iubește decât absența iubirii, absența *aparentă* a iubirii (într-un joc al minciunii și al adevărului), iubirea ce pare a-i fi retrasă, refuzată. Absența și prezența, vidul și plinul, neantul și existentul sunt astfel explorate în virtualitățile, în *posibilele* lor. Moartea și arta răscumpără totul – adică vana cercetare, căci atâta vreme cât rămâi în relativul virtualității rămâi și în chinurile zadarnicei căutări –, dând singurul răspuns ce poate liniști un suflet: răspunsul definitiv. Dar și acesta trebuie cucerit pas cu pas și printr-o inițiere deloc ușoară – în *Albertine disparue*, viitorul roman, tortura celui ce iubise va continua încă multă vreme, nedes-părțită de tentativa de a deveni ceea ce voise dintotdeauna să devină (chiar fără să știe totdeauna că spre aceasta merge): un scriitor.

Irina Mavrodin

PRIZONIERA

Încă¹ de dimineață, cu fața întoarsă spre perete și înaintea de a fi văzut, deasupra marilor perdele de la fereastră, ce nuanță avea dâra de lumină, știam ce fel de vreme e. Îmi spusese primele zgomote ale străzii, după cum ajungeau până la mine înăbușite și deviate de umezeală sau vibrând ca niște săgeți în văzduhul răsunător și gol al unei dimineți spațioase, glaciale și pure; de îndată ce auzeam huruitul primului tramvai, înțelegeam dacă stătuse zgribulită în ploaie sau pornea spre zarea aurie. Și poate că aceste zgomote fuseseră ele însele precedate de vreo emanație mai rapidă și mai pătrunzătoare care, strecurându-se în somnul meu, răspândea aici o tristețe vestitoare de zăpadă, sau îl silea să intoneze pe un anume mărunț personaj interminant atât de numeroase cânturi întru gloria soarelui încât

¹ Urmăm și în acest volum, în toate privințele – text, dispunere în părți, alineate, punctuația prin care sunt marcate diferitele niveluri și instanțe ale dialogului etc. – ediția publicată sub conducerea lui Jean-Yves Tadié, Paris, Gallimard, „Bibliothèque de la Pléiade“, vol. III, 1988 (colaboratori: Antoine Compagnon și Pierre-Edmond Robert). Această ediție continuă să fie și sursa noastră de informație cea mai importantă pentru notele ce urmează. Ediția originală a *Prizonierei* a apărut la Éditions de La Nouvelle Revue française în noiembrie 1923, la un an după moartea lui Marcel Proust. Este alcătuită din două volume, cu o notă a editorilor: „Textul dactilografiat al cărții de față, care constituie volumul al VI-lea al ciclului *În căutarea timpului pierdut*, ne-a fost înmănat de Marcel Proust cu puțin timp înaintea morții sale. Boala neîngăduindu-i să corecteze pe deplin acest text, o revizuire foarte atentă a manuscrisului a fost întreprinsă după moartea sa de doctorul Robert Proust și de Jacques Rivière. Publicăm astăzi rezultatul acestei munci, nădăjduind că nu au mai rămas decât puține imperfecțiuni“.

De fapt, ce doi nu s-au mulțumit să corecteze textul, ci au intervenit în construcția lui, încercând să-l readucă la structura unui roman de tip balzacian, cu cronologie unilinară. Ediția Tadié restabilește – pe cât e cu putință – autenticitatea textului proustian păstrându-i și imperfecțiunile – de exemplu numeroasele repetiții – când acestea îi aparțineau lui Proust. Nici munca traducătorului nu trebuie – după părerea noastră – să „corecteze“ asemenea imperfecțiuni; optând pentru „perfecționarea“ textului proustian, ar cădea în cea mai gravă dintre erori.

acestea ajungeau în cele din urmă să-mi provoace, eu fiind încă adormit și începând să surâd, cu pleoapele închise, dar care se pregăteau să se lase orbite de lumină, o amețitoare trezire muzicală. În timpul acestei perioade am perceput viața exterioară mai ales din camera mea. Știu că Bloch a povestit că, atunci când venea să mă vadă seara, auzea murmurul unei conversații; cum mama era la Combray și nu găsea niciodată vreo altă persoană în afară de mine în camera mea, ajunsese la concluzia că vorbeam de unul singur. Când, mult mai târziu, află că Albertine locuia atunci cu mine, înțelegând că o ascunsesem de toată lumea, declară că vedea în sfârșit motivul pentru care, în acea perioadă a vieții mele, nu voiam niciodată să ies din casă. Se înșelă. Era de altfel ușor de scuzat, căci realitatea, chiar dacă este necesară, nu este cu totul previzibilă, cei care află despre viața altuia vreun detaliu exact trăgând pe dată concluzii inexacte și văzând în faptul recent descoperit de ei explicația unor lucruri care nu au niciun fel de legătură cu acesta.

Când mă gândesc acum că prietena mea venise, la întoarcerea noastră de la Balbec, să locuiască la Paris sub același acoperiș cu mine, că renunțase la gândul de a face o croazieră, că își avea camera la douăzeci de pași de camera mea, la capătul coridorului, în cabinetul cu tapiserii al tatălui meu, și că în fiecare seară, foarte târziu, înainte de a mă părăsi, își strecura limba în gura mea asemenea pâinii zilnice, asemenea unui aliment hrănitor și având caracterul aproape sacru al oricărei cărnei căreia suferințele pe care le-am îndurat din cauza ei ajunseseră să-i confere un fel de blândețe morală, ceea ce evoc pe dată prin comparație nu este noaptea pe care căpitanul de Borodino² mi-a îngăduit să o petrec la regiment, acordându-mi o favoare care de fapt nu vindeca decât un rău efemer, ci noaptea în care tata a trimis-o pe mama să doarmă în micul pat ce se afla lângă patul meu. În asemenea măsură viața, dacă trebuie încă o dată să ne izbăvească de o suferință care părea inevitabilă, o face în condiții diferite, atât de opuse uneori încât este aproape un sacrilegiu să constăți identitatea grației acordate!

Când Albertine știa de la Françoise că, în noaptea camerei mele cu perdelele încă trase, eu nu dormeam, ea nu șovăia să facă puțin zgomot în timp ce se îmbăia în cabinetul ei de toaletă. Atunci, adeseori, în

² Era superiorul lui Robert de Saint-Loup la Doncières (cf. *Guermantes I*).

loc să aștept o oră mai târzie, mă duceam într-o sală de baie învecinată cu a sa și care era foarte plăcută. Odinioară, un director de teatru cheltuia sute de mii de franci pentru a împodobi cu smaralde adevărate tronul pe care diva își juca rolul de împărăteasă. Baletele rusești³ ne-au învățat că simplele jocuri de lumină revarsă, dacă sunt îndreptate acolo unde trebuie, giuvaeruri la fel de somptuoase și de variate. Acest decor mai imaterial nu este totuși atât de grațios ca acela prin care la ora opt dimineața soarele îl înlocuiește pe cel pe care aveam obiceiul să-l vedem aici când nu ne ridicam din pat decât la ora prânzului. Ferestrele celor două săli de baie ale noastre nu erau transparente, ci acoperite cu un fel de chiciură artificială și demodată, pentru ca să nu putem fi văzuți de afară. Soarele îngălbenea dintr-odată această muselină de sticlă, o aurea și, descoperind încetșor în mine un tânăr bărbat mai vechi pe care multă vreme îl ascunsese obișnuința, mă îmbăta cu amintiri, ca și cum aș fi fost în mijlocul naturii, în fața unor frunzișuri aurii din care nu lipsea nici chiar prezența unei păsări. Căci o auzeam pe Albertine fluierând întruna:

*Durerile-s femei nebune,
Și cine le ascultă e mai nebun ca ele⁴.*

O iubeam prea mult ca să nu surâd cu veselie de prostul ei gust muzical. Acest cântec o fermecase vara trecută pe doamna Bontemps, care auzi spunându-se curând că era o ineptie, astfel încât în loc să-i ceară Albertinei să-l cânte când avea invitați, ea îl înlocui prin:

Un cânt de-adio iese din tulburi izvoare⁵,

care deveni la rândul-i „un vechi refren de Massenet cu care micuța ne împuie urechile“.

Un nor trecea, acoperea soarele, iar eu vedeam cum se stinge și intră iar într-un fel de ceață pudica și înfrunzita perdea de sticlă.

³ Debutul parizian al Baletelor rusești a avut loc la 18 mai 1909, la teatrul Châtelet. Proust a asistat la prima reprezentație (4 iunie 1910) a *Șeherezadei*. A fost un mare admirator al spectacolelor date de această trupă faimoasă de balet și, cu începere din 1911, este prieten cu Nijinski și Bakst.

⁴ Refren al cunoscutei romanțe *Cimpoiul* romanță pe versuri de H. Guérin și muzică de E. Durand (1830-1903).

⁵ Primul vers din *Gând de toamnă*, melodie de Jules Massenet (1842-1912), compozitor mult apreciat de Proust.

Pereții care despărțeau cele două săli de baie (cea a Albertinei, întru totul asemănătoare, era o sală de baie pe care mama, având o alta în partea cealaltă a apartamentului, nu o folosise niciodată ca să nu facă zgomot lângă camera mea) erau atât de subțiri încât puteam să ne vorbim în timp ce ne spălăm fiecare în sala noastră de baie, continuând o conversație întreruptă doar de zgomotul apei, în acea intimitate pe care o îngăduie adeseori la hotel micimea locuinței și apropierea dintre camere, dar care la Paris e atât de rară.

Alteori rămâneam culcat, visând atâta vreme cât voiam, căci se dăduse poruncă să nu intre nimeni în camera mea înainte ca eu să fi sunat, ceea ce, din cauza felului incomod în care fusese pusă para electrică deasupra patului meu, cerea atât de mult timp încât adeseori, renunțând să mai încerc să ajung la ea și mulțumit că sunt singur, rămâneam câteva clipe aproape adormit. Nu însemna că eram cu totul indiferent față de șederea Albertinei la noi. Despărțirea ei de prietene izbutea să-mi cruțe inima de noi suferințe. Ea o menținea într-o stare de odihnă, într-un fel de imobilitate care puteau să o ajute să se vindece. Dar această liniște pe care mi-o aducea prietena mea era mai curând o potolire a suferinței decât o bucurie. Nu vreau să spun că nu îmi îngăduia să gust numeroase bucurii în fața cărora mă închiseseam din pricina durerii prea vii, dar pe acestea, departe de a le datora Albertinei, pe care de altfel nu o mai găseam frumoasă și cu care mă plictiseam, având senzația limpede că nu o iubesc, le gustam dimpotrivă în timp ce Albertine nu era lângă mine. De aceea, pentru a începe dimineața, nu trimiteam pe dată pe cineva să o cheme, mai ales dacă era vreme frumoasă. Timp de câteva clipe, și știind că mă face mai fericit decât mă face ea, rămâneam doar cu micul personaj lăuntric, cel care saluta cântând soarele și despre care am mai vorbit. Printre cei care alcătuiesc individul care suntem, nu cei mai aparenti ne sunt și cei mai esențiali. În mine, când boala va fi sfârșit să-i arunce la pământ unul după altul, vor mai rămâne încă doi sau trei care vor rezista mai bine decât ceilalți, și mai cu seamă un anume filozof care nu este fericit decât atunci când a descoperit, între două opere, între două senzații, partea lor comună. Dar ultimul dintre toți, m-am întrebat uneori dacă nu ar fi cumva omulețul foarte asemănător cu un altul pe care opticianul din Combray îl așezase îndărătul vitrinei sale pentru a arăta cum e vremea și care, scoțându-și capişonul de îndată ce se ivea soarele, și-l trăgea iar pe cap dacă urma să plouă. Cunosco egoismul acestui omuleț; eu pot să sufăr de o criză de sufocare pe care numai

venirea ploii ar liniști-o, dar lui puțin îi pasă și încă de la primele picături atât de nerăbdător așteptate, pierzându-și veselia, își trage ursuz pe frunte capișonul. În schimb, cred că atunci când voi fi în agonie, când toate celelalte „euri“ ale mele vor fi moarte, dacă va străluci o rază de soare în timp ce îmi voi da duhul, micuțul personaj barometric se va simți foarte la largul său, își va scoate capișonul și va cânta: „A ieșit soarele!“

O sunam pe Françoise. Deschideam *Le Figaro*. Căutam și constataam că nu se găsea în el un articol⁶, sau pretins ca atare, pe care îl trimiseseam la acest jurnal și care nu era decât pagina recent regăsită și ușor modificată, scrisă odinioară în trăsura doctorului Percepied, în timp ce priveam clopotnițele din Martinville. Apoi citeam scrisoarea trimisă de mama. Ea găsea că e bizar și șocant ca o tânără fată să locuiască singură cu mine. În prima zi, chiar în momentul când plecam din Balbec, când mă văzuse atât de nefericit și se neliniștise că mă lasă singur, poate că mama fusese fericită aflând că Albertine pleca împreună cu noi și văzând că alături de propriile noastre cufere (cuferele lângă care îmi petrecusem noaptea la hotelul din Balbec, plângând), fuseseră urcate în tren și cele ale Albertinei, înguste și negre, care îmi păruseră a avea forma unor sicrie și despre care nu știam dacă vor aduce în casă viața sau moartea. Dar nici măcar nu mă întrebam, dându-mă cu totul bucuriei – în dimineața radioasă, după spaima că rămân la Balbec – de a o lua cu mine pe Albertine. Dar dacă la început mama nu se împotrivi acestui proiect (vorbindu-i prietenei mele cu drăgălășenie, ca o mamă al cărei fiu fusese grav rănit, și care îi este recunoscătoare tinerei iubite care-l îngrijește cu devotament⁷), ea începuse să o facă de când proiectul se realizase prea bine, iar șederea tinerei fete se prelungea în casa noastră, și în absența părinților mei. Nu pot totuși să spun că mama îmi arăta vreodată împotrivirea ei. Ca odinioară, când nu mai îndrăznea să-mi reproșeze nervozitatea, lenea, acum se temea – temere pe care poate că nu am ghicit-o cu totul în acel moment, sau nu am vrut să o ghicesc – că riscă, exprimând unele rezerve cu privire la tânăra fată cu care îi spusese că urma să mă logodesc, că-mi va întuneca viața, că

⁶ Referire la un pasaj conținut în *Swann* și totodată în *Împotriva lui Sainte-Beuve*.

⁷ Textul dintre paranteze trimite la un episod real, al cărui erou a fost fratele lui Proust, Robert.

din pricina ei voi fi mai târziu mai puțin devotat soției mele, că îmi va semăna în suflet poate, pentru vremea când ea nu va mai fi, remușcarea de a o fi mâhnit căsătorindu-mă cu Albertine. Mama prefera să pară că aprobă o alegere despre care avea sentimentul că nu va putea să mă facă să o schimb. Dar toți cei care au văzut-o în acea perioadă mi-au spus că la durerea pe care o simțea pentru că își pierduse mama, se adăuga o expresie de perpetuă preocupare. Această concentrare, această discuție lăuntrică îi pricinuiau mamei o fierbințeală la tâmplă și ea deschidea întruna ferestrele, ca să se răcorească. Dar nu izbutea să ia nicio hotărâre de teamă că mă va „influența“ într-un sens rău și că îmi va strica ceea ce ea credea că este fericirea mea. Nu putea nici chiar să se hotărască să mă împiedice să o țin la noi acasă provizoriu pe Albertine. Ea nu voia să se arate mai severă decât doamna Bontemps, pe care lucrul acesta o privea în primul rând și care nu-l găsea nepotrivit, ceea ce o surprindea foarte mult pe mama. În orice caz, ea regreta că fusese obligată să ne lase pe amândoi singuri, plecând tocmai în acel moment la Combray, unde urma poate să rămână (și, de fapt, chiar a rămas) multe luni, în timpul cărora mătușa mea a avut întruna nevoie de ea zi și noapte. Acolo, totul a devenit mai ușor pentru ea datorită bunătății, devotamentului lui Legrandin, care, nedând îndărăt în fața niciunei greutăți, și-a amânat săptămână după săptămână întoarcerea la Paris, fără să o cunoască prea bine pe mătușa mea, mai întâi doar pentru că fusese prietenă cu mama sa, apoi pentru că a simțit că bolnavei condamnate să nu se mai vindece îi plăceau îngrijirile lui și nu se mai putea lipsi de el. Snobismul este o boală gravă a sufletului, dar localizată și care nu-l strică pe de-a-ntregul. Eu, spre deosebire de mama, eram foarte fericit că a plecat la Combray, căci altminteri mă temeam (neputându-i spune Albertinei să o ascundă) că mama va descoperi prietenia ei pentru domnișoara Vinteuil. Aceasta ar fi fost pentru mama un obstacol absolut nu numai pentru o căsătorie, despre care ea îmi ceruse de altfel să nu-i vorbesc încă în mod definitiv prietenei mele, și care îmi era din ce în ce mai intolerabilă când mă gândeam la ea, dar chiar și pentru ca ea să-și petreacă un anume timp în casa noastră. Exceptând un motiv atât de grav și pe care ea nu-l cunoștea, mama, prin dublul efect al imitației înălțătoare și eliberatoare a bunicii, admiratoare a lui George Sand și pentru care virtutea consta în noblețea sufltească, și, pe de altă parte, al propriei mele influențe corupătoare, era acum indulgentă față de femeile cu o purtare față de care altădată s-ar fi arătat severă, sau chiar și astăzi

dacă ar fi fost dintre prietenele ei burgheze de la Paris sau din Combray, dar al căror suflet nobil eu îl lăudam și cărora ea le ierta multe pentru că mă iubeau pe mine. În ciuda tuturor acestor lucruri și chiar în afara ideii unei purtări convenabile, cred că Albertine nu ar fi fost deloc pe placul mamei, care păstrase de la Combray, de la mătușa mea Léonie, de la toate rudele ei feminine, deprinderi de ordine despre care prietena mea nu avea nici cea mai elementară noțiune. Ea nu ar fi închis nicio ușă și, în schimb, nu s-ar fi codit să intre când o ușă era deschisă, asemenea unui câine sau unei pisici. Farmecul ei ușor incomod consta astfel în faptul de a fi în casă mai puțin ca o tânără fată cât ca un animal domestic care intră într-o încăpere, care iese din ea, care se găsește pretutindeni unde nu te aștepți și care venea – pentru mine era o odihnă profundă – să se arunce pe patul meu alături de mine, făcându-și acolo un culcuș din care nu se mai mișca, fără să mă stingherească cum ar fi făcut o ființă umană. Totuși, ea ajunsese să-mi respecte orele de somn, fără să mai încerce nu numai să intre în camera mea, dar și să mai facă zgomot înainte ca eu să fi sunat. Françoise îi impuse aceste reguli. Ea făcea parte dintre acei servitori de la Combray care cunoșteau valoarea stăpânului lor și știau că lucrul cel mai mic pe care-l pot face este să-i dea pe deplin ceea ce ei consideră că îi este datorat. Când un vizitator străin îi dădea Françoisei un bacșiș pe care să-l împartă cu fata de la bucătărie, donatorul nici nu apuca bine să-i întindă moneda că Françoise, cu o rapiditate, o discreție și o energie egale, îi și spusese fetei de la bucătărie cum să se poarte, iar aceasta venea să mulțumească nu cu jumătate de gură, ci deschis, cu voce tare, așa cum îi spusese Françoise că trebuie să facă. Preotul din Combray nu era un geniu, dar și el știa cum se cuvine să te porți. Sub îndrumarea sa, fiica unor veri protestanți ai doamnei Sazerat se convertise la catolicism și familia se purtase cu el cum nu se poate mai bine. Fu vorba de o căsătorie cu un nobil din Méséglise. Părinții tânărului îi scriseră, pentru a căpăta unele informații, o scrisoare destul de disprețuitoare și în care originea protestantă era privită de sus. Preotul din Combray răspunse pe un asemenea ton încât nobilul din Méséglise, înclinându-se și prosternându-se, scrisese o scrisoare cu totul diferită, prin care cerea ca pe cea mai prețioasă fațonă să se însoare cu tânăra fată.

Françoise nu avu niciun merit în a face să-mi fie respectat somnul de către Albertine. Era îmbibată de tradiție. După o tăcere a ei, sau după răspunsul tăios pe care i-l dădu când Albertine o rugă să intre la

mine sau să mă întrebe ceva, rugămintea formulată probabil cu inocență de Albertine, aceasta înțelese cu stupoare că se găsea într-o lume ciudată, cu obiceiuri necunoscute, reglementată de legi de comportare pe care nici măcar nu te puteai gândi să le încalci. Ea avusese un prim presentiment la Balbec, dar, la Paris, nu încercă nici măcar să reziste și așteptă cu răbdare în fiecare dimineață să mă audă sunând, înainte de a îndrăzni să facă zgomot.

Educația pe care i-o dădu Françoise îi prinse bine de altfel chiar și bătrânei noastre servitoare, căci gemetele pe care le scotea întruna de când ne întorsesem de la Balbec se potoliră treptat. În clipa când urca în tramvai, își dăduse seama că uitase să-și ia rămas-bun de la „supraveghetoarea“ hotelului, persoană mustăcioasă care veghea asupra etajelor, și care abia dacă o cunoștea pe Françoise, dar fusese relativ politicoasă cu ea. Françoise voia să se întoarcă neapărat, să coboare din tramvai, să revină la hotel, să-și ia rămas-bun de la supraveghetoare și să nu plece decât a doua zi. Înțelepciunea și mai ales oroarea mea subită de Balbec mă împiedicară să-i acord această favoare, dar ea căzuse pradă unei proaste dispoziții bolnăvicioase și febrile care nu dispăruse odată cu schimbarea de aer și care se prelungea la Paris. Căci, după codul Françoisei așa cum este el ilustrat în basoreliefurile bisericii Saint-André-des-Champs, nu este interzis să dorești moartea unui dușman, și nici chiar să-l omori, dar este îngrozitor să nu faci ceea ce se cuvine să faci, să nu fii politicos cu cine a fost politicos cu tine, să nu-ți iei rămas-bun înainte de a pleca, precum o adevărată mitocancă, de la o supraveghetoare de etaj. În timpul întregii călătorii, amintirea, reînnoită în fiecare clipă, că nu își luase rămas-bun de la această femeie, făcuse să-i urce sângele în obraji, care deveniseră de un stacojiu ce putea să te înspăimânte. Și refuză să bea și să mănânce până la Paris poate pentru că acea amintire o făcea să simtă o „greutate“ reală „în stomac“ (fiecare clasă socială își are patologia sa) și nu atât pentru că voia să ne pedepsească.

Printre cauzele care făceau ca mama să-mi trimită în fiecare zi o scrisoare, ba chiar o scrisoare din care nu lipsea niciodată un citat din doamna de Sévigné, era și amintirea bunicii. Mama îmi scria: „Doamna Sazerat ne-a invitat la micul dejun, unul dintre acelea al cărui secret numai ea îl știe și care, cum ar fi spus biata ta bunică, citând-o pe doamna de Sévigné, ne răpesc singurătății fără să ne dăruiască societatea.“ În primele mele răspunsuri am făcut prostia de a-i scrie mamei: „Mama ta te-ar recunoaște pe dată după aceste citate.“ Trei zile după aceea,

am primit o scrisoare cu aceste cuvinte: „Bietul meu fiu, dacă voiai să-mi vorbești de *mama mea*, o invoci în chip foarte nepotrivit pe doamna de Sévigné. Ea ți-ar fi răspuns așa cum i-a răspuns și doamnei de Grignan: «Nu era din familie? Vă credeam rude»⁸.

Auzeam pașii prietenei mele care ieșea din camera ei sau intra în ea. Sunam, căci era ora când Andrée urma să vină cu șoferul, prieten al lui Morel și împrumutat nouă de familia Verdurin, să o ia pe Albertine. Vorbisem cu aceasta despre posibilitatea îndepărtată de a ne căsători; dar nu o făcusem niciodată în mod formal; ea însăși, din discreție, când spusese: „nu știu, dar ar fi posibil“, dăduse din cap surâzând melancolic și parcă spunând: „nu, nu ar fi posibil“, ceea ce însemna: „sunt prea săracă“. Și atunci, în timp ce spuneam: „nimic nu-i mai puțin sigur“ când era vorba de proiecte de viitor, făceam în clipa de față tot ce era cu putință pentru a o distra, pentru ca viața să-i fie plăcută, căutând poate de asemenea, inconștient, să o fac astfel să dorească să se mărite cu mine. Râdea ea însăși de tot acel lux. „Mama lui Andrée ar face ochii mari dacă m-ar vedea cum am devenit o doamnă bogată ca și ea, ceea ce ea numește o doamnă care are «cai, trăsuri, tablouri». Cum așa? Nu ți-am povestit niciodată că spunea asta? Oh! E o figură! Cel mai mult mă uimește că înalță tablourile la rangul cailor și al trăsurilor.“

Căci vom vedea mai târziu că, în ciuda obiceiurilor stupide de a vorbi care-i rămăseseră, Albertine evoluase în mod uluitor, ceea ce îmi era cu totul indiferent, superioritatea de spirit a unei femei interesându-mă întotdeauna atât de puțin încât dacă am vorbit despre ea uneia sau alteia, am făcut-o din pură politețe. Numai ciudatul geniu al Célestei mi-ar fi plăcut poate⁹. Fără să vreau, surâdeam timp de câteva clipe când, de exemplu, profitând de faptul că aflase că Albertine nu era acolo, mi se adresa cu aceste cuvinte: „Divinitate a cerului pe un pat așezată!“ Eu îi spuneam: „Dar, Céleste, de ce «divinitate a cerului»?“ „— Oh, dacă crezi că ai ceva din cei care călătoresc pe prăpăditul nostru pământ, te înșeli amarnic!“ „— Dar de ce «așezat» pe un pat? Vezi bine că sunt culcat.“ „— Nu ești niciodată culcat.

⁸ Cf. scrisoarea doamnei de Sévigné către doamna de Grignan din 5 ianuarie 1676.

⁹ Primii editori ai romanului *Prizoniera* (1923) înlocuiseră aici numele de Céleste cu cel de Françoise. Céleste Albaret, guvernanta a lui Proust, a locuit la el, slujindu-l cu cel mai mare devotament, între anii 1914 și 1922.